אור הצפון — בין אדם למקום ובין אדם לחבירו

בין אדם למקום ובין אדם לחבירומקובל בעולם כי המצוות שבין אדם למקום והמצוות שבין אדם לחבירו הם שני ענינים נפרדים. אפשר לאדם להיות גומל חסד עם הבריות אף ללא הכרה ואמונה בה' ומבלי לקיים מצוות שבין אדם למקום: וכן להיפך, אפשר לקיים מצוות שבין אדם למקום אף מבלי להיות טוב לבריות. אולם אין זה נכון. המצוות שבין אדם למקום ושבין אדם לבריות קשורות אלו באלו ולא תיתכן כל הפרדה ביניהן.

כשאדם מטיב עם הבריות ובאותה שעה הוא מתכחש למקום. הריהו דומה למי שגומל חסד עם אדם אחד ולמי שהוא מקור הטוב והחסד הוא גומל רעה ובודאי שאין הטבתו נובעת ממדת החסד. ואם כי אין נפקותא לה' יתברך בהתכחשותו אליו ואין כלל מושג של גמול רעה כלפי המקום, כביכול, אבל יחס זה מצד האדם פוגם במדת הטבתו ומוכיח שכל מעשי הטבתו אינם נובעים ממקור החסד.

ועוד יותר מזה. לא רק שבזה נפגמה מדת הטבתו של אותו האיש אלא שכל מעשי החסד שלו אין להם כל ערך, ובמקום להוות הטבה וחסד הם מהוים רשעות ואכזריות.

כשאדם מקיים מצוות שבין אדם לחבירו מתוך הרגשת טבעו בלבד, ללא הכרה בה' ומבלי לקשר אותן עם מקור הטוב והחסד ולדמותן למעשי החסד של ה' יתברך, קנה המדה של מעשיו מצומצם מאד והן מעוטי צורה ודמות הן במרחב ובמעוף והן בגישה וביחס. מושגי החסד של האדם מצד הרגשת עצמו מוגבלים והוא מסתפק במעשים פעוטי ערך. ולא עוד אלא לכשנדייק בהם נמצא שאין זו הטבה כלל אלא רשעות, כי הוא מונע מחבירו את כל גדולת החסד ואת כל השפע האלהי האצור בתוכו, ובמקום לתת את טובתו של מקום הריהו נותן לו את טובתו הוא המוגבלת. והוא דומה למי שיכול לתת לחבירו עולם מלא ואינו נותן לו כי אם דבר פעוט ואין לך עלבון גדול מזה. אך לעומת זה אם אדם בא אל המצוות שבין אדם לחבירו מתוך זה שהוא מכיר בה' והוא מקיים אותן לא מתוך הרגשותיו ומושגיו המצומצמים כי אם לאחר הסתכלותו בשפעת החסד הפרושה בכל הבריאה ומתוך רצון להידמות בזה לה' יתברך וללכת בדרכיו, הרי ממדי החסד שלו הם שמימיים, מעין חסד של הקדוש ברוך הוא, ויש להם מעוף אחר וגישה אחרת, והם מקבלים צורה נשגבה ודמות עילאה.

וזוהי דמות החסד של האבות. האבות לא עסקו במעשי חסד סתם, כי אם הכירו קודם את ה' הטוב והמטיב שחסדו מלאה הארץ, והם הבינו שעל האדם ללכת בדרכיו ולקחו דוגמה ממנו, כשם שהוא שופע חסד לכל הברואים ללא גבול וללא הרף, כך השתדלו הם להטיב בעולם בממדים הגדולים ביותר. אברהם אבינו הגיע במדת החסד לשיאה, עד שמיחסים את המדה, הזאת אליו, בדברי הכתוב: "חסד לאברהם" (מיכה ז), והוא משום ששאב ממקור החסד ותפש, כביכול, את מדת חסדו של הקדוש ברוך הוא. בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו והסתכל בבירה וראה אותה מלאה טוב ועונג לאין שיעור וכל יסודה הוא החסד, כדברי הכתוב: "עולם חסד יבנה" (תהלים פט), וכל שפע החסד הזה אינו מיועד לכל הברואים בכללם אלא בשביל כל יחיד ויחיד, כי הקדוש ברוך הוא ברא את כל העולם בשביל אדם הראשון כשהיה יחידי בעולם, וכן בורא אותו בכל הדורות בשביל כל אדם ואדם. ומתוך זה למד אברהם ללכת בדרכי הבורא והתחיל לעשות חסד עם הבריות כדוגמת הבורא. וככל אשר עלה יותר בהכרת ה' כן עלה יותר במעשי החסד שלו, עד שהגיע בהטבתו לממדים כאלה שהתדמה ממש למדת חסדו של הקדוש ברוך הוא.

כבר הוסבר לעיל בארוכה מדת הכנסת אורחים של אברהם, שהגיע בה לשיא ועלה על כל אנשי החסד בעולם בכל הדורות. חז"ל אומרים שסעודת אברהם היתה חשובה משל סעודת שלמה המלך בשעתו (ראה בבא מציעא פו:). וההבדל היה לא באיכות הסעודה בלבד כי אם בכל היחס והגישה. נציין דוגמה אחת. חז"ל מספרים שכאשר באו המלאכים לביתו של אברהם, שחט לכל אחד מהם פר מיוחד כדי שיוכל להאכילו לשון בחרדל. עובדה זו שהיה מוכן לבזבז שור שלם כדי להוציא מתוכו את הלשון ולהגיש אותו למאכל לאיש אחד, מוכיחה על גישתו והערכתו את האדם ועל דמות החסד שלו, בפעולה זו היה ערך הרבה יותר ממה שהיה מאכיל למי שהוא שור שלם, כי בכך הוא מגלה גם את יחסו הנשגב אל האדם שיש להטיב לו בשיעור נפלא כזה. ויש ביחס זה בלבד עונג גדול שאין כמותו. ומנין בא אברהם למדת חסד מופלאה כזו? מתוך התדמותו למעשי החסד של הקדוש ברוך הוא בעולם, שברא את כל הדר הבריאה על כל תענוגותיה המרובים והמגוונים בשביל כל יחיד ואף במטרה להאכילו מתוך כל שפע הטובה הזאת סעודה אחת בלבד.

הוא אשר אמרנו שדוקא מתוך הכרה בה' והסתכלות במעשי החסד שלו בבריאה יש להגיע למדת החסד בשיעור הגדול ביותר שהוא למעלה מכל מושגי האדם. ומכאן שמי שמטיב עם הבריות ללא הכרה בה' נמצא שמעשיו פעוטים מאד והוא מונע מהן את החסד באותם הממדים הגדולים ויש בזה משום זלזול באדם ואין הוא מטיב כי אם מריע.

ומתוך זה שאברהם נגש אל החסד כאמור, בעקבות הכרתו בה' בא גם למעשי חסד רוחניים, לקרב את הבריות לשמים ולזכותם במצוות שבין אדם למקום. כפי שהכתוב אומר: "ואת הנפש אשר עשו בחרן", כלומר שעשה נפשות לה' והכניסם תחת כנפי השכינה. אברהם ראה שגמר יצירתו של האדם היה בזה שהפיח בו נשמה כדכתיב: "ויפח באפיו נשמת חיים", הרי שזו עיקר יצירתו ובזה החסד הגדול ביותר. ומתוך זה בא גם הוא להכרה שבעיקר יש לעשות נפשות.

ובאמת לא יתכן חסד עם הבריות בענינים חמריים בלבד, והעושה כן דומה למי שרואה אדם ישן בתוך בית בוער באש והוא מרחם עליו ואינו רוצה להקיצו ולהפריעו משינתו. והרי אין לך אכזריות גדולה מזו, כי מה יועילו רחמיו בשעה שאינם אלא לרגע ומיד אחר זה תתפשט הדליקה ותשרוף אותו. כן אם מטיבים לאדם בעניני גופו בלבד ולא דואגים למצבו הרוחני, כי אז הרי מעלימים עין מאשרו האמתי והנצחי. ומה התועלת בכל הטבתו אם היא לחיי שעה בלבד ועוזבים את כל חיי העולם.

ולא עוד אלא שאם האדם עוסק במצוות שבין אדם לחבירו בלבד, הוא מונע מהבריות עולמות של חסד. חז"ל אומרים על הפסוק "בהבראם" שבאות הא ברא ה' את כל העולם (מנחות כט), ואם באות אחת שבתורה נברא עולם מלא כל טוב ותענוגים לאין שיעור, הרי מכאן כמה עולמות של טוב וחסד כלולים בכל מצוה שבתורה, ואם האדם מחסיר אפילו מצוה אחת הרי הוא מונע עולמות של חסד מהבריאה והורס כל מעשי בראשית. נמצא שאם אין האדם מקיים את המצוות שבין אדם למקום הוא מחריב את העולם ומונע את שפע טובו וחסדו של הקדוש ברוך הוא מהבריות ופוגע איפוא בצורה חמורה מאד גם בענינים שבין אדם לחבירו.

ועוד. הרי כל חטאו של אדם הראשון היה במצווה שבין אדם למקום, כי לא נצטוה כי אם במצוה אחת כדכתיב: "ויצו ה' אלהים" ופירש ר' יהודה שה' ציוה לו על אלקותו (ראה סנהדרין נו), והנה ברגע שפגע במצוה זו בצורה הדקה ביותר, נהפך גן העדן לגיהנום וכל הבריאה נתקללה וירד חורבן לעולם, ומכאן שכל אדם אם הוא לקוי במצוות שבין אדם למקום, הרי הוא מחריב עולמות ומהפך את הטוב לרע ונמצא שאף אם הוא מטיב עם הבריות אינו מביא להם טובה כלל כי אם גורם להם הרס ומעמיק להם את הגיהנום.

וכשם שאין לקיים מצוות שבין אדם לחבירו בלי מצוות שבין אדם למקום, כך אין לקיים, כאמור, מצוות שבין אדם למקום בלי מצוות שבין אדם לחבירו, הכתוב אומר: "בכל צרתם לו צר" (ישעיה סג), כלומר, שאם הבריות סובלות הרי גם הקדוש ברוך הוא נמצא אתם בצרתם. הקדוש ברוך הוא רוצה בטובתם של הבריות בממדים העליונים ביותר, ומשום כך ברא עולם של חסד מלא כל טוב ותענוגים לאין לשיעור. ועוד לא הסתפק בזה והושיב את האדם בגן עדן שאחרי כל התיאורים אי אפשר לנו לקבל כל מושג על תענוגותיו ומעדניו, כפי שהוסבר בפרקים הקודמים. ואם חסר לאדם משהו מאותם התענוגים יש צער להקדוש ברוך הוא והוא משתתף בסבלם.

הכתוב אומר בחטא דור המבול: "ויתעצב ה' אל לבו" (בראשית ו) כפי שחז"ל מתארים עוד חי דור זה בתענוגים גדולים מאד. חייהם נמשכו קרוב לאלף שנה, זרעו אחת לארבעים שנה וכו' כפי שמסופר במאמרים הקודמים, ולפי מושגינו כיום היינו רואים בזה גן עדן. ובכל זאת התעצב הקדוש ברוך הוא על מצבם זה, משום שחסר להם מהחסד שרצה להעניק לבריותיו במדה הגדולה ביותר, מתענוגי גן העדן של אדם הראשון שגורש מתוכו.

נמצא איפוא שאדם המקיים מצוות שבין אדם למקום ואיננו גומל חסד עם הבריות ומונע מהם את הטבתו, הריהו לא רק פוגע בבין אדם לחבירו כי אם גורם צער גדול גם למקום ומביא סבל להקדוש ברוך הוא, כביכול, המשתתף בצרתם ובסבלם והוא פוגע ממילא גם במצוות שבין אדם למקום.

וזה מה שאמרו חז"ל: "לעולם חייב אדם לומר: מתי יגיע מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב", כי אם האדם רוצה לקיים חובתו בעולמו עליו ללכת בדרכי האבות לקשר את מעשי החסד עם הכרה בה' ולקיים אותם מתוך התדמות למעשי הקדוש ברוך הוא ואז יקיים גם מצוות שבין אדם למקום וגם מצוות שבין אדם לחבירו ויביא אושר לכל העולם ויהפוך אותו מגיהנום לגן עדן.